

LA COLUMNA AMB CAPITELL PREROMÀNIC DE L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL D'OLÈRDOLA

Capitell, preromànic, altmedieval, art, arquitectura, elements decoratius, tècnica escultòrica

Núria Molist*

Uno de los elementos más notables y escasamente conocidos de la iglesia de Sant Miquel de Olèrdola (Alt Penedès, Barcelona) es el capitel sobre columna monolítica. El proyecto de restauración del edificio, recientemente finalizado, ha permitido, por un lado, conocer la evolución cronológica y formal del espacio arquitectónico y, por otro, documentar exhaustivamente la pieza a nivel técnico y estilístico, lo cual nos lleva a proponer una datación de mediados del siglo X, dentro del estilo prerrománico.

Capitel prerrománico, alto-medieval, arte, arquitectura, elementos decorativos, técnica escultórica

One of the most remarkable and least studied elements of the Sant Miquel de Olèrdola Church (Alt Penedès, Barcelona) is its capital and monolithic column. The recently completed restoration project of the building provided great insight into the chronological and formal evolution of the architectural space, allowing researchers to thoroughly document the piece both technically and stylistically. This information has led us to date the site to the mid-10th century, within the Pre-Romanesque style.

Capital Pre-Romanesque, medieval, art, architecture, decorative items, sculptural technique

Un des éléments les plus remarquable et peu connu de l'église de Sant Miquel d'Olèrdola (Alt Penedès, Barcelona) c'est le chapiteau et colonne monolithique. Après avoir récemment finalisé le projet de restauration de l'édifice, l'intervention nous a permis connaître l'évolution chronologique et formelle de l'espace architectonique et, aussi même, documenter la pièce exhaustivement a niveau technique et stylistique. On propose une datation environ la moitié du Xème siècle, dans l'art préroman.

Chapiteau préroman, haut-médiéval, art, architecture, éléments décoratifs, technique sculpturale

277

El conjunt històric d'Olèrdola, avui una de les seus del Museu d'Arqueologia de Catalunya, es troba al municipi del mateix nom, comarca de l'Alt Penedès, a uns 50 km al sud de Barcelona. La muntanya de Sant Miquel d'Olèrdola, als estreps meridionals del massís del Garraf i amb ampli domini visual sobre aquest i sobre la plana penedesenca, ha estat ocupada de forma discontinua des de la prehistòria fins a l'època moderna (Fig. 1).

Un dels elements més notables i alhora poc i mal conegut de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola és la columna monolítica amb capitell que presideix la finestra de doble obertura de la façana principal romànica¹. La recent intervenció arqueològica i arquitectònica de l'església de Sant Miquel (2006-2008) ha permès

documentar aquest singular element, pràcticament inaccessible a causa de la seva ubicació (Fig. 2).

L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL D'OLÈRDOLA

En l'estructura urbana de la *civitas Olerdola* altmedieval, l'església de Sant Miquel ocupava un espai preeminent. Situada a la part alta de la plataforma rocosa, formalitzava junt amb el castell i la torre, romana en origen, els elements simbòlics del domini dels poders comtal i eclesiàstic. Una segona església, Santa Maria, donava servei a l'extensa població que habitava fora del recinte emmurallat.

* Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola. E-mail: nmolist@gencat.cat

1.- Agraïm a Montserrat Pagès, conservadora del Museu Nacional d'Art de Catalunya, la lectura del treball i els seus encertats suggeriments.

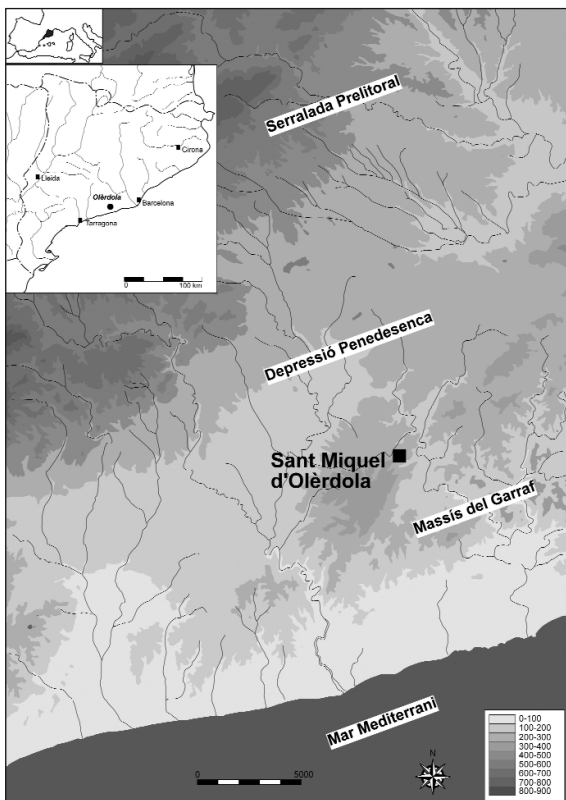

Figura 1. Plànol de situació del conjunt històric d'Olèrdola.

Figura 2. Vista frontal de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola (façana oest) (MO.OL.4888).

278

La primera església documentada arqueològicament i arquitectònicament és d'estil preromànic i és probable que sigui la que va ser ordenada construir pel comte de Barcelona Sunyer entre el 911 i el 937 en el marc de la monumentalització del recinte². De l'església preromànica avui solament se'n conserva l'absidiola nord amb la coneguda porta d'arc de ferradura posada en valor ja pels primers investigadors de l'art romànic (Puig i Cadafalch *et al.* 1909-1919, 383, fig. 485; Gómez Moreno 1919; Adell 1992, 142). La recent intervenció ha permès aprofundir en la seva cronologia, estructura (tres naus) i decoració (impostes i altres elements). Si bé l'existència de la necròpolis amb anterioritat a aquesta construcció està ben fonamentada estratigràficament, no tenim dades concloents respecte a un suposat edifici

religiós tardoantic, ja que disposem solament de febles empremtes d'estructures i algun element arquitectònic que se li podria associar.

L'església preromànica va ser substituïda vers la fi del segle X per una altra, ja d'estil romànic molt primerenc, consagrada segons la documentació entorn el 992 (Bellès 1992; Muntaner 1995)³. La part inferior del temple actual correspon a aquesta edificació, que perdura fins el 1107-1108, en ser parcialment destruïda per un atac almoràvit junt amb la resta de la *civitas*, la qual cosa comportà una nova carta de franquesa als habitants d'Olèrdola signada pel comte de Barcelona Ramon Berenguer el 25 de novembre de 1108 (Font i Rius 1983) i la restauració amb remunta en alçada de l'edifici de culte (Fig. 3).

2.- En l'escriptura de dotació de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola de l'any 992 (*Libri Antiquitatum* de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, volum IV, document 277) es fa referència a una consagració anterior d'un temple a Olèrdola, manat construir pel comte Sunyer i el bisbe Teodorric. En general, s'ha associat aquesta primera consagració a l'església preromànica (Gómez Moreno 1919, 56; Barral 1981, 239; Junyent 1983, 135-136; Adell 1992), mentre que altres situen cronològicament el temple preromànic al segle IX. Certament són pocs els anys que passen entre la primera consagració i la segona consagració (992). No deixa de ser temptador –com així ho han remarcat alguns autors– atribuir a l'acció devastadora d'al Mansur que dirigeix diverses ràtzies sobre Barcelona i les terres del voltant, la més efectiva la de 988, la destrucció del temple preromànic i la necessitat de construir un nou temple romànic (que podria iniciar-se entorn el 992). Arqueològicament no hem documentat la destrucció de la preromànica, però sí que hem evidenciat l'aprofitament dels elements constructius del primer edifici en el segon.

3.- Veure nota 2. La data de consagració pot fer referència al moment de conclusió de les obres, bé a l'inici de les mateixes o a la finalització d'una part.

EL CAPITELL I COLUMNA MONOLÍTICA

DESCOBRIMENT DE LA PEÇA

El capitell es va localitzar l'any 1926 en destapiar la finestra geminada situada per sobre la porta de dovelles, a la façana de ponent, durant les obres de restauració dirigides per Jeroni Martorell, aleshores director del Servei d'Investigacions Arqueològiques i Conservació i Catalogació de Monuments de la Diputació de Barcelona (Martorell 1926; Puig i Cadafalch 1921-26, 115-116; Anònim 1921-26)⁴. De fet, tal com es pot observar a les imatges anteriors a la troballa i en la descripció que en fa Domènec i Montaner l'any 1901 (Granell/Ramon 2006, 98-101), la finestra estava tapiada amb pedra i morter fins a l'arrencament dels arcs, obertura deixada probablement per a l'entrada de llum natural i per a ventilació (Fig. 4 i 5).

FORMA I MESURES

Es tracta d'una columna amb capitell, d'una sola peça i utilitzada com a mainell a la finestra geminada, sent un dels pocs elements escultòrics de la sòbria edificació romànica. La factura és tosca, d'aspecte arcaïtzant i de complexa catalogació estilística.

La finestra geminada té una altura màxima de 126 cm, 92 cm d'amplada i 78 cm de profunditat, que correspon al gruix de la paret de ponent de l'església. L'amplada màxima de cada un dels arcs és de 45 cm, mentre que el mainell que les separa té 41 cm d'altura i 16 cm d'amplada a la part inferior. La part superior està definida per tres peces tallades en pedra calcària, les dues laterals en forma de un quart d'esfera mentre que la central presenta una forma de T. La resta de la finestra està delimitada per blocs de disposició horitzontal i vertical, menys treballats que el coronament, que s'insereixen amb les pedres irregulars de la façana de ponent. La finestra està oberta en la fàbrica de la primera església romànica, en ús al llarg del segle XI, recoberta pel morter de calç original en la cara externa i que es conservava parcialment a l'interior de la finestra (Fig. 6), de lo qual podem deduir que paret, recobriments i finestra serien del mateix moment. Pel que fa a la cara interna del mur de ponent, a l'interior de la nau, l'arrebossat estava totalment trencat al voltant de la finestra geminada, la qual cosa podia induir a pensar que hauria estat ampliat o retocat amb posterior al segle XI. Nosaltres ens inclinem decididament per l'existència de la finestra geminada ja en l'edifici del segle XI⁵.

Un altre dada que porta a situar la finestra geminada com original de la primera església romànica és que aquesta està perfectament centrada respecte de la

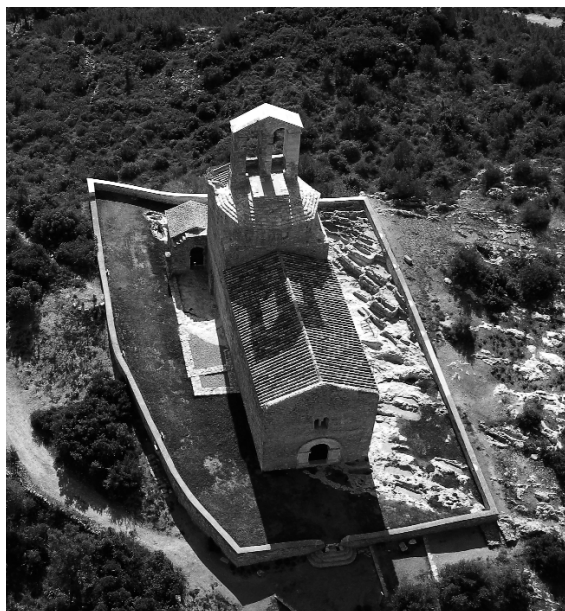

Figura 3. Vista aèria de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola després de la recent restauració. A l'esquerra, les restes de l'edifici preromànic (MO.OL. 5302, foto: NiKoolik).

Figura 4. Imatge de l'església de Sant Miquel anterior a 1926, amb la finestra geminada tapiada (Arxiu Mas, C 5912).

4.- Les imatges fotogràfiques preses després de la descoberta, conservades a l'arxiu de la Diputació de Barcelona i de les quals en reproduïm una (Fig. 5), ens han permès documentar la decoració arquitectònica avui desapareguda, així com l'estat de conservació.

5.- En l'edifici del segle XI, la façana principal es trobaria a migdia, on hi havia dues portes d'accés al temple.

Figura 5. Imatge del capítell presa el 1926, publicada per Puig i Cadafalch (1921-26, 116, Fig. 212) i cedida per la Diputació de Barcelona al MAC el 1995 (MO.OL.31).

280

façana, mentre la porta de dovelles es troba lleugerament desplaçada vers el costat sud.

Cal assenyalar igualment que respecte a les dues arcuacions, el llindar central i la peça del costat nord, han sofert un lleuger desnivellament provocat per moviments de l'edifici. La columna monolítica amb capítell sosté el cos central actuant com a mainell, però no està centrat respecte d'aquest, ja que hi ha un clar desplaçament vers el costat nord (Fig. 7). Tampoc assenten bé les dues superfícies de contacte.

El capítell amb columna està tallat en un únic bloc de pedra calcària⁶ i mesura 90 cm d'altura. La columna presenta una alçada de 52 cm i un diàmetre de 19,50 cm (23 cm comptant la soga), tant a la part superior com a la base. L'altura del capítell és de 38 cm, mentre el diàmetre de la base és de 21 cm. La part superior del cistell té un diàmetre de 30 cm, mentre que la distància màxima entre les falses volutes és de 58 cm.

El fust és cilíndric i està decorat amb tres cordes o sogues en relleu ornamentades amb incisions en diagonal, totes elles en el mateix sentit. Els tres cordons es troben a diferent distància entre ells, de manera que la

Figura 6. Finestra geminada. Arrebossat del costat sud original de l'església del segle XI. Superior: durant el procés de restauració (IA.07.1463). Inferior: després de la restauració (IA.07.1823).

6.- Giráldez, Vendrell i Calabuig descriuen la matèria en que està elaborat el capítell i la columna amb els següents termes, en l'informe elaborat respecte l'estat de conservació de la peça: "Calcària massiva, amb molt poca porositat (inferior al 5% en els casos analitzats) formada per una concreció variable de fòssils amb una matriu de calcita (CaCO₃). La textura és de calcària micrítica travessada per algunes vetes amb recristal·litzacions del calcària esparítica" (2005, 4).

corda inferior es troba a 19 cm de la base, la corda mitjana a 12 cm del primer cordó i la corda superior a 15 cm d'aquest segon. El capitell s'eixampla des de la base cilíndrica fins a la part superior, on sobresurten dels angles quatre falses volutes a mode d'esperons que recorden les volutes dels models clàssics originals. Dues falses volutes més petites surten de les cares anterior i posterior i estan col·locades en la mateixa alineació que el cos central de la finestra. La decoració en relleu del cistell presenta motius geomètrics i vegetals molt estilitzats, treballats alguns d'ells amb la tècnica de bisell per a remarcar-ne els volums (Fig. 5 i 6).

Cal, tanmateix, destacar que part del capitell, especialment la cara sud, conserva restes d'una fina capa de color marró clar, similar a una argamassa, que en el seu moment deuria tenir la funció de protegir la peça i donar-li una aparença uniforme.

La base de la columna es va poder observar gràcies als treballs de restauració que varen eliminar la capa de pòrtland que recobria el sòl de la finestra (l'original havia desaparegut). L'extrem inferior de la columna presenta petits retocs perimetrals i està falcada amb llosetes per tal d'assegurar-ne l'estabilitat (Fig. 8).

MOTIUS DECORATIUS

Tota la superfície del capitell està decorada: les quatre cares del cistell, els quatre espais angulars entre aquestes, que permeten passar de la forma cilíndrica de la columna a la cúbica del capitell i les falses volutes. En línies generals, cal destacar la profusió de motius geomètrics que ocupen quasi tota la superfície disponible, donant la impressió que segueixen una disposició de caire aleatori, destinada a omplir tot l'espai, més que a un programa preconcebut.

Cal destacar l'ús de la corda o sogà. Trobem aquest element, del qual en parlarem més endavant, tant en la columna com en el capitell, ribetejant el coronament i les falses volutes.

Les cares de les falses volutes presenten una decoració de figures geomètriques que s'adapten a la forma, a voltes forçada, del propi esperó. Tres dels quatre espais sota les falses volutes presenten un trenat on s'observa de forma remarcable la tècnica del bisell. La cara sud-est presenta un altre motiu decoratiu, consistent en un arbre de la vida molt estilitzat (Fig. 9).

Els elements decoratius que es troben al cistell són els següents:

Cara Nord

Part superior emmarcada per un doble cordó. A la sogà inferior, a diferència dels altres cordons, les línies en diagonal divergeixen a partir d'un punt central (element circular en negatiu). Al cos triangular central s'hi poden observar diversos elements: el més significatiu i que ocupa el centre és un estel de dotze puntes, molt

Figura 7. Detall la part superior del capitell i l'encaix amb la finestra geminada (IA.07.537).

281

Figura 8. Base de la columna, amb falques, tal com va aparèixer després d'enretirar una capa de pòrtland que la cobria (IA.07.1392).

regular, inscrit dins un cercle. Al costat dret es troba un altre estel, incomplet per manca d'espai, amb quatre de les sis porcions que hauria de contenir treballades en negatiu. A l'esquerra, un element també en negatiu en forma de cunya o triangle invertit. A la part inferior dreta de l'estel de dotze puntes es troba un estel de cinc puntes o pentagrama, element que es repeteix en el mateix capitell i en altres parts de l'edifici, especialment a la

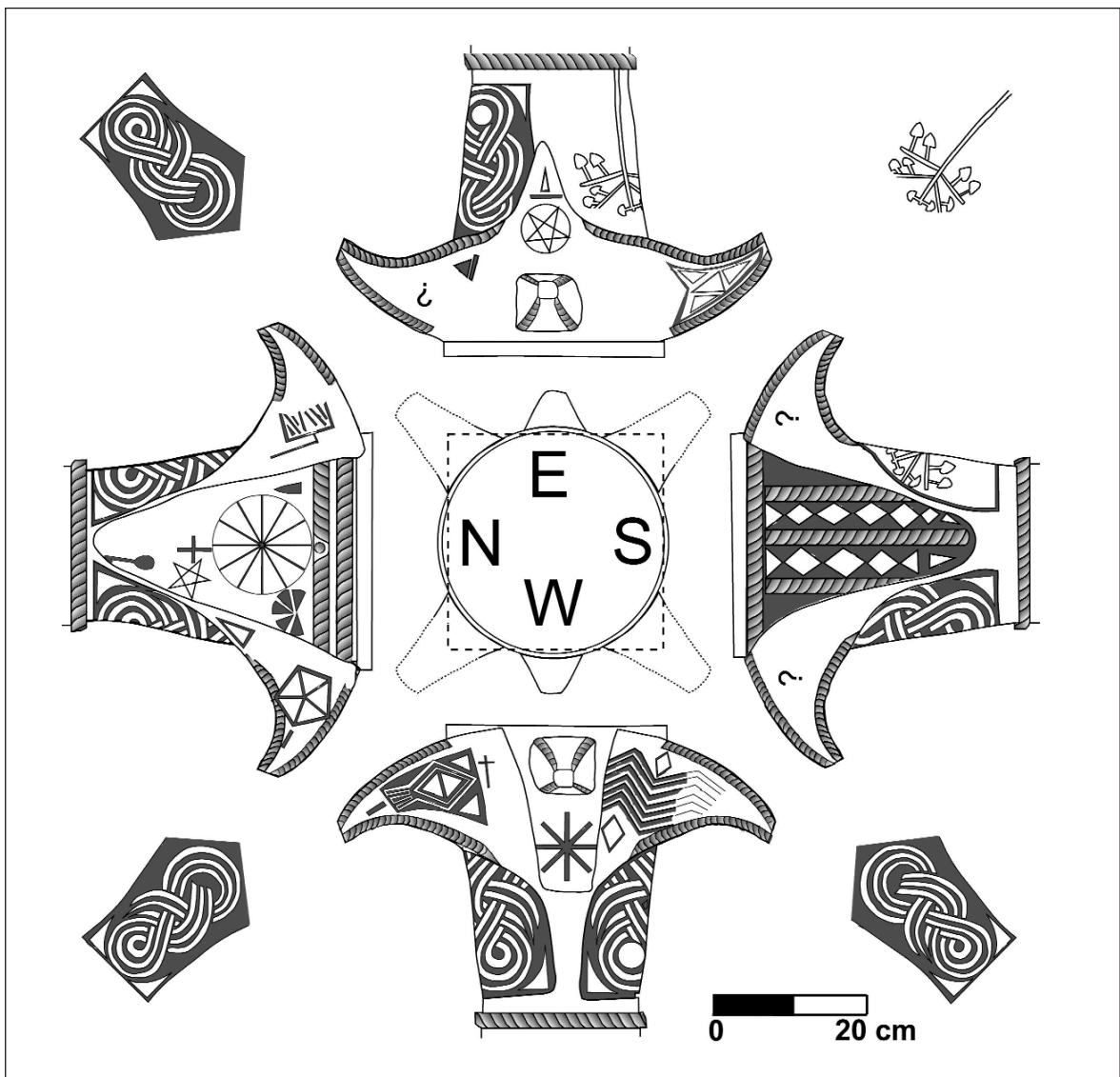

Figura 9. Desplegament esquematitzat de la decoració del capitell segons la seva col·locació actual a la façana de ponent. Restituïció dels motius decoratius a partir de fotografia antiga (dibuix: N. Molist).

282

portalada de ponent. Ja a la part inferior d'aquest cos, dos nous elements. Un d'ells té forma similar a un cap d'agulla, mentre que l'altre podria ser una creu.

De la falsa voluta del costat dret es conserva sols l'arrencament, mentre que de la del costat esquerre n'ha perviscut aproximadament la meitat. Els esperons es troben perfilats a la part superior i inferior per cordes. La voluta dreta estava decorada amb una figura geomètrica de cinc costats units transversalment per línies que la travessen. Una línia en negatiu perllonga l'element cap a l'extrem de la voluta falsa, mentre que un triangle invertit se situa a la part inferior. Tots aquests elements han desaparegut i han estat identificats gràcies a les imatges fotogràfiques preses en el moment de la descoberta de la peça.

La falsa voluta esquerra presenta una figura geomètrica de difícil atribució, que recorda una graella: un quadrat

amb línies inscrites i una línia que es perllonga vers l'exterior. L'element estava incomplet ja en el moment de la descoberta (Fig. 9 i 10.1).

Cara Sud

Part superior emmarcada per una corda. La part central presenta una curiosa decoració formada per tres cordes de disposició vertical que delimiten dues files de rombes.

Actualment no es conserven les falses volutes laterals, en part ja incompletes en el moment de la troballa. No tenim referències dels motius decoratius (Fig. 9 i 10.2).

Cara Est

Aquesta és la cara que presenta menys elements decoratius. El petit dau prismàtic està totalment erosionat, però encara avui s'aprecia l'arrencament de la

283

Figura 10. Detall dels elements decoratius. 1. Cara nord; 2. Cara Sud; 3. Cara Est; 4. Cara Oest (IA.07.492, IA.07.506, IA.07.1328 i IA.07.496).

soga en les dues arestes inferiors. Sota aquesta protuberància es troba un nou estel de cinc puntes o pentagrama, inscrit dins un cercle, i, sota d'aquest, un element en forma de T.

Respecte de les falses volutes, avui perdudes, s'ha pogut recuperar la decoració existent en la de l'esquerra, encara que incompleta. Es tracta d'una figura geomètrica poligonal irregular fruit de la disposició articulada de triangles a l'interior (Fig. 9 i 10.3).

Cara Oest

Aquesta cara presenta, com la del costat est, una protuberància central o dau prismàtic que resta espai per a una decoració més profusa com la que trobem a les cares nord i sud. La protuberància està totalment erosionada i ja estava malmesa en el moment de la seva descoberta.

Sota el dau prismàtic trobem un estel de vuit puntes i, sota aquest, una línia incisa horitzontal per sobre

d'un triangle invertit. No s'observa més decoració. Tampoc s'aprecia la soga superior que corona les cares nord i sud.

La decoració de les volutes falses laterals està, en canvi, més ben documentada. La del costat dret, del qual es conserva la meitat, presenta una decoració de línies ondulades o en ziga-zaga amb dos triangles que complementen el motiu en la zona deprimida.

Al costat contrari, a l'esquerra, les fotografies de l'any 1926 permeten identificar la decoració, ja que avui es troba malauradament perduda. Es tracta d'una figura trapezoïdal que s'adapta a la forma de l'esperó amb l'interior reomplert amb rombes inscrits. A la dreta del trapezi trobem una creu i, a l'esquerra, una línia obliqua.

Com a la resta d'esperons, aquest està ribetejat a la part superior i inferior per una corda (Fig. 9 i 10.4).

Espais angulars

Tres dels quatre espais que es troben sota les falses volutes i que envolten el capitell per la base estan decorats amb un motiu de trenat, similars quan a disseny però no idèntics, presentant un divers estat de conservació. El costat sud-est presenta una decoració diferent, definida per un arbre de la vida format per un tronc central i tres branques laterals a cada costat de les que pengen uns fruits (tal vegada gotims de raïm), fulles estilitzades o un altre element (Fig. 9 i 11.1-4).

Gravats moderns a la columna

L'observació directa del capitell ens va permetre identificar, entre el segon i tercer tram de la columna separada per collarins i a la part nord-oest, dues files d'inscripcions realitzades de forma molt basta i en lletra capital (la lectura és difícil, però sembla un nom propi: ESTEVE (?). També hi ha un pentagrama de traç insegur i matusser. D'entrada no semblaven per la cal·ligrafia i pel traç irregular i poc profund que poguessin ser contemporanis al capitell. No s'aprecien tampoc en les fotos preses després del seu descobriment –un element no del tot definitiu tenint en compte el poc volum del relleu i que sols són visibles sota determinada llum–. La suposició de que es tractava d'un grafit modern es va veure confirmada pel testimoni d'un dels vigilants del conjunt, el Sr. Enrique Villanueva⁷.

ESTAT DE CONSERVACIÓ

El capitell es troba des de l'any 1926 directament exposat als factors climatològics i atacs vegetals⁸. En el moment de la descoberta, tal com s'observa a les imatges publicades per Puig i Cadafalch (1921-26, 115-116), es trobava en bon estat de conservació, amb les falses volutes pràcticament intactes i les cordes anellades de la columna senceres (Fig. 5).

Comparant amb les imatges actuals, el deteriorament ha estat notable. Ha perdut totalment una de les falses volutes (la situada a l'angle nord-oest) i part d'una altra (angle sud-oest). Les cordes estan avui més erosionades i han sofert petites pèrdues de material. Tanmateix, la peça presenta abundants líquens adherits, especialment a la part exposada a l'exterior (cara oest), ocasionant la pèrdua de definició en els motius decoratius (Fig. 12).

La pèrdua de material que s'observa sobretot en les falses volutes es va produir entre el 1928 i el 1944 i molt probablement l'acció vandàlica es va realitzar durant la Guerra Civil Espanyola, moment en que l'església va ser incendiada. En un dibuix realitzat per l'arqueòleg Josep Barberà el 1944, les falses volutes ja es troben malmeses, sent aquest el document gràfic més recent del que disposem després del descobriment del capitell i de la Guerra Civil.

Durant les restauracions dels anys 70 es va col·locar un vidre emplomat per la cara interna de la finestra geminada, vidre que es va treure durant la restauració de 2007 amb l'objectiu de fer més visible el capitell des de l'interior de la nau i alhora facilitar la circulació d'aire⁹.

Durant els treballs de restauració i davant de la importància de la peça i el seu estat de conservació es varen encarregar dos informes valoratius. El primer, sobre l'estat de la pedra, va ser realitzat pel Dr. Màrius Vendrell i el seu equip de la Universitat de Barcelona (Giráldez *et al.* 2005). El segon informe, estudi biològic sobre els líquens i la seva afectació a la pedra, va ser efectuat pel Dr. Antonio Gómez Bolea, professor de Biologia de la Universitat de Barcelona (Gómez Bolea 2007)¹⁰.

Tot i l'estat actual de l'afectació per líquens de la cara oest, els informes no són concloents quan a l'evolució

7.- El Sr. Villanueva (que havia format part del personal d'Olèrdola des de 1971 i fins la seva jubilació el 2007) recordava que tant Camil Pallàs, arquitecte de la Diputació de Barcelona i director de les obres de restauració de l'església dutes a terme durant els anys 1960 i 1970, com Eduard Ripoll, director aleshores del Museu Arqueològic de Barcelona, havien amonestat a un dels paletes que treballaven en la restauració per fer una inscripció al capitell.

8.- No podem precisar el temps, probablement diversos segles, que la peça va estar protegida pel tapiat de la finestra geminada.

9.- Al MAC-Barcelona es conserva la factura del fuster de Vilafranca Antoni Guasch, de 30 de setembre de 1926, per un marc i vidre pel capitell.

10.- Segons l'informe, la colonització produïda per tal·lus líquènics al capitell i columna pertanyen a una única espècie, *Dirina massiliensis*, forma *sorediata*. A la finestra s'identificaren altres espècies de líquens a més de l'esmentada *Dirina massiliensis* f. *Sorediata*: *Diplotomma epipoliu*, *Caloplaca erythrocarpa* i *Verrucaria nigrens* (Gómez Bolea 2007, 2).

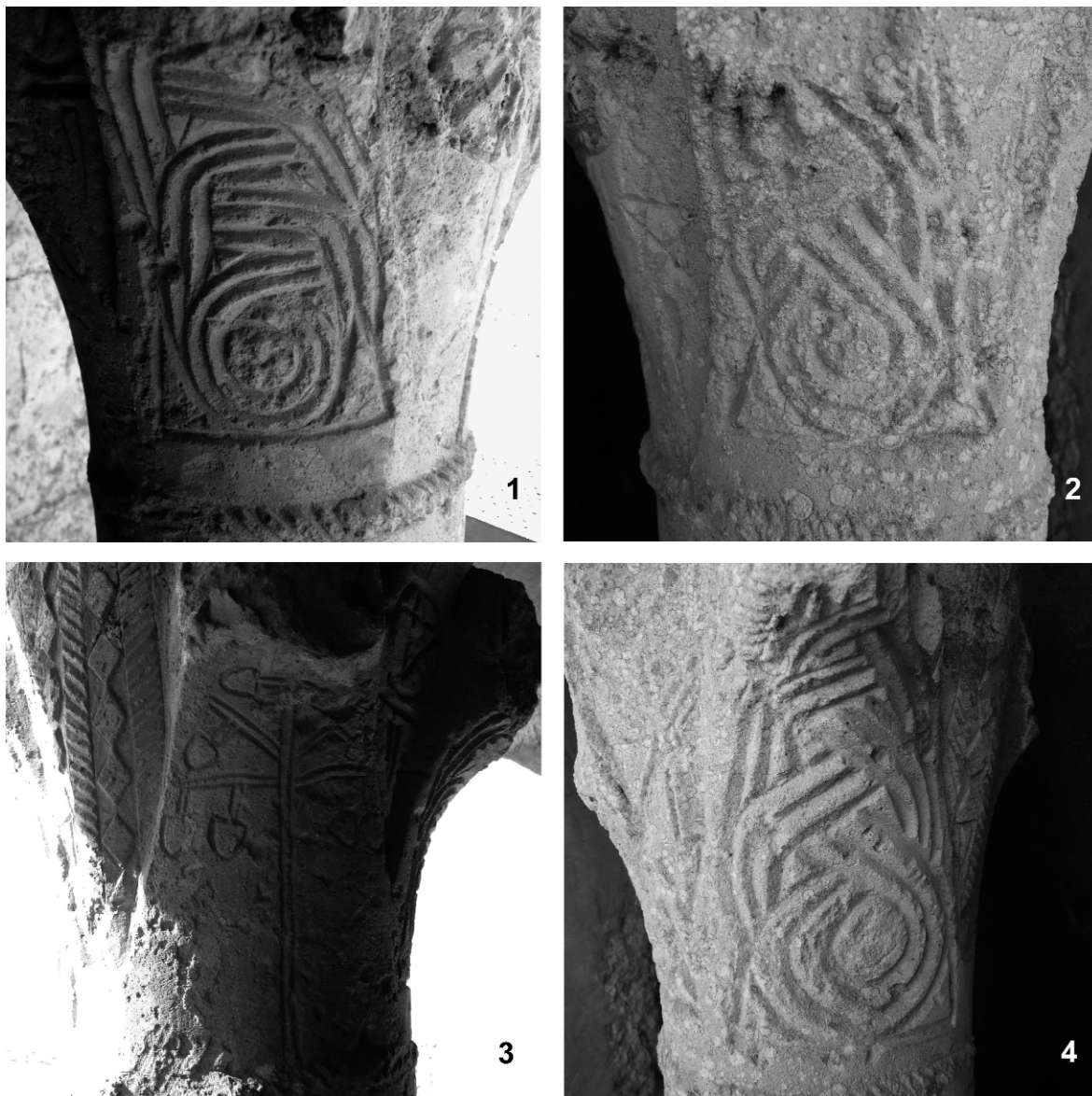

Figura 11. Detall dels elements decoratius. 1. angle nord-est, 2. angle nord-oest, 3. angle sud-est i 4. angle sud-oest (IA.07.1330, IA.07.495, IA.07.1325 i IA.07.501).

dels danys. La pèrdua de relleu d'aquesta cara (es pot comparar fàcilment les imatges de 1926 i les actuals per comprovar-ho) han estat greus, però sembla, segons l'informe de Vendrell, que estaria estabilitzada. Segons Gómez Bolea, el deteriorament progressiu hauria estat causat més per l'exposició a l'aire lliure (pluja, vent, etc.) que no per una colonització líquènica; i conclou que el biodeteriorament produït al capitell i columna és menys important que la protecció que ofereix la roca (Gómez Bolea 2007, 9).

Durant la restauració de l'església i donat l'estat del capitell es va plantejar la possibilitat de substituir la peça original per una rèplica i dipositar l'original en un lloc destacat del Centre d'Interpretació. Aquesta seria l'opció òptima per prevenir el deteriorament. Tanmateix

es valorà l'apropament al públic d'una peça excepcional no tant per la qualitat del treball sinó per la seva raresa, ja que en el seu lloc actual és pràcticament impossible d'observar. Finalment, diverses raons, des d'econòmiques (la rèplica no estava contemplada en el projecte) a conceptuals (desvalorització de l'edifici), varen motivar que la decisió s'ajornés.

ELS MOTIUS DECORATIUS

Com hem vist en la descripció detallada de les diferents cares del capitell i la columna, els motius decoratius són simples i no semblen respondre a un programa iconogràfic predeterminat. Els motius es disposen de forma aleatòria omplint els espais disponibles. La

Figure 12. Detall de la tècnica del boisellat en un dels trenats. A la imatge s'observa també el diferent gran de conservació de la zona afectada per líquens (IA.07.491).

286

utilització de diversos elements amb una disposició que, d'entrada, sembla anàrquica, a excepció dels trenats, singularitza aquesta peça¹¹.

Entre aquests motius n'hi ha un que destaca per la seva repetició (la corda o sogà) i un altre perquè se surt de l'homogeni conjunt (l'arbre de la vida). Val a dir que són, en general, motius que tenen una llarga pervivència, alguns (corda, trenats) procedents de la tradició romana, tardoantiga o visigòtica i que perduren durant el romànic. Altres, fins i tot, procedeixen de tradicions iconogràfiques més antigues, com l'arbre de la vida i el pentagrama.

D'entrada sobta la combinació de motius relativament ben treballats, com els entrellaçats a bisell, amb d'altres de factura més matussera, com les decoracions laterals dels esperons.

El motiu de corda o sogà

Aquest element apareix profusament: forma tres cordes o collarins a la columna, mentre que al capitell emmarca la part superior i perfila les falses volutes i els cubs prismàtics. També apareix a la cara sud, en

disposició vertical emmarcant les files de rombes (Fig. 9, 10.2).

La sogà és usada de forma reiterativa en l'art preromànic asturià, apareixent en diverses columnes i en altres elements decoratius com clipeus, emmarcant el motiu principal, envoltant rosetons, a la part superior i inferior de les columnes, com es pot observar a Santa Cristina de Lena, Sta. María del Naranco, San Miguel de Liño, de l'etapa ramirense y Ordoño (842-866) i en molts altres llocs. L'ús reiterat de la sogà porta a Arias a definir-lo com el "clásico collarino sogueado asturiano" o "el característico sogueado autóctono" (Arias 1999, 260 i 264). A San Miguel de Liño o Lillo (Arias 1999, 172-173) les columnes tenen al collarí i a la base una corda soguejada i descansen sobre un basament decorat on apareix la sogà formant columnes i arcs. També a San Miguel de Liño el capitell que continua la columna, peça monolítica, presenta un acabat en quatre falses volutes rematades en cordes, de forma troncopiramidal d'inspiració bizantina. En aquesta mateixa església, l'accés a la cambra cega és a través d'una porta amb impostes decorades amb una sogà dalt i baix i, enmig, uns elements quadrats seguits (Arias 1999, 181). Fora d'Astúries trobem el motiu en una columna i capitell de San Millán de la Cogolla, amb una sogà al collarí. Al capitell, datat entre el 959 i el 984, hi trobem també motius d'estels de diverses puntes (Arbeiter/Noack-Haley 1999, fig. 107e).

Amb anterioritat al preromànic, la corda o sogà és present en algunes peces recuperades de la necròpolis paleocristiana de Tarragona i de la terrassa superior de la ciutat, com una làpida sepulcral de marbre (MNAT 462 a 466) o diversos fragments indeterminats (MNAT 467, Museu Diocesà de Tarragona 3274) (Palol 1999, 226). El motiu de corda està present també com element decoratiu en esglésies d'època visigoda (San Pedro de la Nave, Zamora, de mitjan segle VII, amb un motiu de soguejat en un fris, encerclant creus i altres motius –Barral 2002, 107–, San Juan de Baños –una imposta–, Baños de la Mora, Múrcia –una columna–, Santa María de Quintanilla de las Viñas i altres) i perdura en l'art preromànic, especialment en l'asturià com hem vist més amunt, si bé desapareix en el primer art romànic (segle XI - mitjan s. XII) per ressorgir a partir del segle XII.

D'època visigoda –segona meitat del segle VIII– hi ha un singular testimoni de cordat en la làpida aprofitada posteriorment com a la làpida sepulcral de la filla de Guifré el Pelòs, Quixol o Xixilona, de Santa Maria del Camí a La Garriga (Mundó 1991, 358).

11.- La decoració tendeix en general a ser repetitiva quan s'utilitzen elements no figurats. Un exemple, més tardà i ja dins el romànic, de la utilització de diversos elements omplint l'espai el trobem a l'església de Sant Pere de Llobera, al Solsonès, en l'arc monolític d'una finestra de mig punt aprofitada en la construcció moderna. Es data a la segona meitat del segle XII o segle XIII i és definida com de caire popular i caràcter arcaïtzant, presentant talla al bisell (Camps 1987c, 156).

Exemples de capitell preromànic amb motiu de corda en trobem a Sant Mateu de Bages i a la columna de Vernet, procedent de Sant Sadurn de Vilallonga, al Conflent (de cronologia imprecisa, preromànica –Ponsich 1995, 530-531- o romànica - Barral 1981, 121–). Singular és el capitell de la finestra geminada de Sant Pere de Rubí, datat a la segona meitat del segle X, el qual presenta un cordó a l'astràgal del capitell amb incisions profundes i un doble cordó al coronament del capitell, a més de motius entrellaçats i vegetals (Moro 1991, 144-146).

D'època romànica, la corda es pot trobar com a motiu decoratiu en diversos elements, des de finestres, capitells o piques baptismals. Veiem el seu ús en les finestres de Sant Julià del Llor a Torrefeta emmarcant-les tant per dins com per fora i en el punt central de la doble esqueixada (Gallart 1997, 474-475, finals del segle XII o principis del segle XIII), així com en la paret de l'església, en una imposta correguda amb decoració de diamants delimitada a la part superior per un encordat amb una cronologia força tardana. El soguejat es troba en algunes piques baptismals, com la de Santa Maria de la Tossa de Montbui, que es data entre els segles XII i XIII (Junyent/Mazcuñán 1992, 511), a Sant Laurenç de Mont, a la Vall d'Aran, de cronologia similar (finals del segle XII - primera meitat segle XIII; Junyent/Mazcuñán 1987b, 445) i en una pica de Sant Esteve de Bagà (segles XII I- XIV; Vigué 1987, 120).

També apareix en alguns capitells romànics, com en el capitell dret de la porta de Santa Maria de Torredenagó (Solsonès), datat a la fi del segle XII - inici del segle XIII, amb motius de corda verticals, arcaïtzants (Camps 1986, 326) i un capitell del claustre de Sant Domènec de Perelada a l'Alt Empordà (Vigué 1990, 618).

Estel de cinc puntes o pentagrama

El pentagrama és un estel de cinc puntes, a voltes inscrit en un cercle, que té la peculiaritat que es pot fer d'un sol traç¹². Aquest motiu apareix a Sant Miquel d'Olèrdola no només al capitell (un a la cara nord i un altre a la cara est) sinó també al muntant sud de la porta de dovelles, dues vegades més (un d'ells parcialment desfigurat en intentar ser esborrat) (Fig. 9, 10.3). El pentagrama és un símbol utilitzat en diverses cultures antigues, com la sumèria, la grega, la romana o la celta. En ser un símbol molt usat se li atribueixen diverses connotacions, entre les explicacions més racionals i de caire religiós a les de caire paranormal o esotèric. A l'antiguitat no sembla que tingués connotacions demoníques, ans al contrari, ja que es relacionava amb l'home, la ciència o la deessa mare. Se li atribueix

ser el símbol de l'acadèmia de Pitàgores i s'ha volgut identificar en cada una de les puntes els quatre elements, la terra, l'aigua, l'aire i el foc. El cinquè seria l'esperit. També és un símbol maçó, l'estel flamejant, símbol de la matèria prima.

És probable que la ubicació del motiu en portes i finestres tingui un sentit protector, com les creus que trobem a la porta adovellada o gravades sobre la roca a la necròpolis i en els carreus de les cantonades. És un símbol abastament utilitzat en tot l'àmbit cristià europeu, be sigui en piques baptismals, muntants de portes i finestres, làpides sepulcralcs, etc.

Estels de sis i de dotze puntes o motiu floral inscrit dins un cercle

Un estel de sis puntes (també anomenat estrella de David) es troba a la part central de la cara oest, avui força perdut. Un altre estel, aquest de dotze puntes i molt ben perfilat, es localitza a la part central de la cara nord. Cal remarcar que, en tres de les quatre cares del capitell, l'espai central està ocupat per la figura d'un estel, cada un diferent (de cinc, sis i dotze puntes) (Fig. 9, 10.1, 10.4).

Aquests motius d'estels es troben, com els elements precedents, de forma habitual dins la iconografia medieval, com en el possible sarcòfag o imposta de Santa Maria del Grau, Fonollosa –estels de sis puntes– (Junyent/Mazcuñán 1986, 246), en una llinda de Sant Climent de Castelltort al Solsonès (Camps 1987b, 111), en l'intradós de la porta de Sant Lleir de Casavella al Solsonès (Camps 1987a, 101) o en moltes piques baptismals romàniques, per citar sols alguns exemples.

Arbre de la vida

Un esquematitzat arbre de la vida es localitza a l'angle sud-est del capitell de Sant Miquel, espai ocupat en els restants angles per un trenat o entrellaçat. Per ara se'ns escapa el significat de la presència d'aquest element singular, potser relacionat o derivat de la seva posició originària, si respon a una intencionalitat concreta o és una simple llicència d'artista (Fig. 9, 11.3).

El motiu, que s'origina a l'antiga Mesopotàmia, és adoptat en les cultures posteriors, tal com veiem en l'època medieval tant en el món àrab com cristià. Apareix sovint entre dos animals enfrontats. El trobem en les il·lustracions d'alguns còdex medievals, com el *Còdex* de Roda (B.A.H., cod 78)¹³ o en el còdex de l'exposició dels Psalms de Casiodor (B.H. cod 8)¹⁴.

Gravar creu que el motiu procedeix de la tradició mesopotàmica arribada a l'Europa a través del món àrab i de la península Ibèrica, però el trobem ja a la península en

12.- A voltes se l'identifica amb l'estel de David, però aquest té sis puntes. També se l'anomena segell de Salomó.

13.- Datat a la fi del segle X - inici del segle XI i procedent de la Rioja, Alt Aragó o Navarra. Inicial amb dos lleons que s'agrupen en torn a un arbre de la vida. Presenta llaceries i entrellaçats zoomòrfics.

14.- Datat amb certa probabilitat a la fi del segle X. A l'inicial del foli 124 hi ha dos dibuixos entrellaçats enfrontats a un arbre de la vida i amb dos gossos.

època ibèrica, com per exemple a la tomba 100 de Cabezo Lucero (Uroz 2005, 66-69, 2007). En l'estudi de la tomba, Uroz, citant González Prats (1989), identifica l'arbre de la vida com transfiguració vegetal del principi femení de la deessa de la fertilitat, personificat en un primer moment en l'evolució de Inanna-Ishtar-Astarté. En el món medieval tindria un caràcter ornamental, probablement sense especial significació, o associat al Crismó, com apunten Barroso i Morín (1993). Trobem diversos paral·lels d'arbres de la vida del mateix moment, com el de San Miguel de Liño en una placa de cancell decorada amb un estilitzat arbre palmiforme amb uns fruits molt similars als d'Olèrdola (Arias 1999, 183).

Trena, trenat, cinta entrellaçada o entrellaçat

En tres dels quatre angles del capitell l'espai està ocupat per un motiu de trena. És en aquests motius on millor es pot apreciar el bisellat en el treball de la pedra, tècnica característica del segle X (Fig. 9, 11.1, 11.2, 11.4, 12). Trenats i cintes en trobem en un lateral i un frontal de l'altar de l'església de Sant Martí de Mura (Junyent/Mazuñán 1986b, 326). També dins l'estil preromànic cal adscriure uns muntants aprofitats en una finestra de llevant en el monestir de Sant Llorenç prop Bagà, al Bergadà. Entre els diversos motius destaquen dos entrellaçats, un de tres bucles i un de dos, no bisellats (Pagès 1985, 298).

A la segona meitat del segle X es data el capitell ja esmentat de Sant Pere de Rubí, amb trenats (Moro 1991a, 144-146), i el capitell dret de la porta de Santa Maria del Camí, també amb aquest motiu, a La Garriga (Mundó 1991, 357). Igualment és conegut un motiu d'entrellaçat en un relleu procedent de Girona (carrer del Llop o pujada del Rei Martí), datat al segle X i que podria correspondre al muntant d'un cancell, tot i la dubtosa existència de cancells en aquest segle (Barral 1981, 121; Camps 1988, 53-54). Els motius de trenats en els capitells continuen sent utilitzats en l'art romànic català a partir del segle XI, hereus de la tradició anterior segons Ainé i Martí (1991, 399). A partir d'aquesta cronologia els trobem a Sant Pere de Rodes, a la catedral d'Elna o Sant Miquel de Fluvià i en elements arcaïtzants com en les bases ornamentades de l'església de Santa Maria d'Arties (Junyent/Mazuñán 1987a, 397) o en una llinda de finestra a Sant Feliu de Vilac, a la Vall d'Aran (Bargalló 1987, 435).

Un fragment de l'arc del cimbori procedent de Pionta, prop d'Arezzo (Itàlia), localitzat durant les excavacions dels anys 70 i actualment al museu arqueològic d'aquesta ciutat, presenta un trenat molt similar emmarcat per una corda (segle VIII).

A més de l'escultura i els elements arquitectònics, els trenats són un motiu usat en la pintura mural (Sant Pere de Casserres, Osona) que es data al segle XI, com ha estudiat Carbonell (1981) mostrant la llarga evolució d'aquest element en mosaics (des d'època romana i perdurant en el món islàmic) i, especialment, en els manuscrits.

CONSIDERACIONS ENTORN DE LA FORMA, L'ESTIL I LA TÈCNICA

Camps i Mancho (1999, 125) apunten a diversos factors que expliquen la pràctica inexistència de la decoració escultòrica en els segles IX i X, entre ells el fet que les obres arquitectòniques que han arribar fins als nostres dies són locals, la necessària estabilitat econòmica i social per afavorir el treball d'artesans especialitzats que certament no es donava en aquests segles i la reutilització de peces d'època romana. Efectivament, alguns dels elements arquitectònics que decoren les esglésies dels segles IX i X són aprofitats d'elements antics, com veiem a Sant Miquel de Terrassa, Sant Miquel de Cuixà, Vic o Ripoll. D'Olèrdola procedeix un capitell tardoantic que bé podem atribuir com una reutilització a l'edifici preromànic procedent d'una vil·la romana o bé un element provinent d'una hipotètica església anterior¹⁵. Palol (1994, 68) associa l'escultura preromànica amb la influència artística que tingueren les relacions "diplomàtiques" entre el Califat de Còrdova i el comtat de Barcelona (Sunyer visita Còrdova el 971 i el 974), fet que justificaria l'elaboració de capitells de fulles amples i lliures, corrent estilístic clar de l'escultura del segle X (amb exemples dels capitells de Ripoll, Cornellà de Llobregat, Claustre de Sant Benet de Bages i Sant Mateu de Bages, cripta de la catedral de Vic –reutilitzats–, Sant Feliu de Codines o Sant Miquel de Fluvià).

Elements ornamentats d'aquest moment n'hi ha pocs i han estat citats ja al text (cancell de Sant Feliu de Diana, al Gironès i dos relleus, trobats a Girona). Ambdós presenten com a característiques la talla a bisell, com en el capitell d'Olèrdola, i els motius vegetals i geomètrics. El capitell de Sant Pere de Rubí –adaptat en un finestra geminada– presenta elements similars als del capitell d'Olèrdola, com un cordó a la base i una decoració d'entrellaçats, motius vegetals esquematitzats i geomètrics (Moro 1991a, 144-146).

Una de les característiques del treball escultòric del capitell és el bisellat que s'observa en la talla dels motius decoratius. El bisell conforma dos plans que produeixen un interessant contrast de llum i ombra. Camps i Mancho (1999, 217) assenyalen el treball bisellat com a característic del segle X (Fig.12).

¹⁵- El capitell de marbre (núm. reg. MMO 155) va ser recuperat en destapiant la porta de ferradura de l'absis lateral nord de l'edifici preromànic, durant els treballs duts a terme per la Diputació de Barcelona entre els anys 1960 i 1970. El tapiat es deuria produir durant la restauració de l'edifici romànic, a principis del segle XII.

El bisellat és ja present en obres tardoantigues i visigodes i es documenta en algunes restes d'escultura arquitectònica procedent de Sant Cugat del Vallès i datades al segle VI o VII, actualment al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona (Palol 1999, 241, núm. inv. 30785) i en un cancell procedent de Sant Martí Sacosta, del segle VII (Palol 1999, 241).

Aquesta tècnica la podem observar en alguns elements escultòrics preromànics de l'àrea asturiana, com és el cas d'un fragment de placa de cancell de Santianes de Pravia, en els motius triangulars, i en una barrotera de cancell de Santa Maria de Bendones, obra d'Alfonso II, de primera meitat del segle IX (Arias 1999, 40, 41, 116). L'ús arriba fins el romànic, com podem veure en el capitell 19 de la catedral de Vic (Vigué 1986b, 714, datat al segle XII), en els capitells del campanar de Santa Maria d'Egara o en una llinda de marbre de Sant Andreu de Sureda (datat el 1030) que incorpora motius figurats i sembla, per tant, més evolucionat (Barral 1994, 97).

A banda del bisellat, el volum dels motius decoratius s'aconsegueix mitjançant el rebaix en positiu o en negatiu. Als motius de les falses volutes, a l'arbre de la vida i en algunes de les formes d'estels i pentagrama el motiu es troba gravat en negatiu, mentre que els rombes de la cara sud i l'estel de dotze puntes estan ressaltats en positiu.

En general, el treball no és molt cuidat i denota una tècnica poc acurada especialment en el disseny dels elements, com puguin ser els entrelaçats, l'arbre de la vida o els rombes, desiguals de mida. Més perfeccionats són les figures d'estels, per les quals l'escultor es deuria ajudar d'un compàs per traçar les línies rectes i corbes regulars.

Respecte de la forma del capitell, amb falses volutes que simulen fulles d'acant evolucionades, hem trobat un curiós paral·lel en una peça procedent del conjunt episcopal de Barcelona (MHCB núm. reg. 1982) i datat en època tardoantiga (entorn el segle V amb una peça similar de l'església de Cap des Port de Fornells, a Menorca). A més dels esperons, la part superior del capitell està coronada –almenys en una de les seves cares– per un doble cordó de sogà com a Olèrdola. Igualment, uns daus prismàtics ocupen la part central superior de les cares del capitell, molt similars als d'Olèrdola (Palol 1999, 231).

Formalment, el capitell olèrdolà és semblant als quatre capitells de les finestres geminades del campanar de torre romànic de Santa Maria d'Egara, a Terrassa, que es data a l'inici segle XII (Moro 1991b). També recorda el nostre el capitell pels motius decoratius, trenat i elements geomètrics molt senzills, i un ús del bisellat menys marcat.

CONSIDERACIONS ENTORN DE LA CRONOLOGIA

L'accessibilitat al capitell i columna ha facilitat l'estudi de la peça, però hem de retrocedir fins a les notes publicades per Puig i Cadafalch entorn el 1926 després de la descoberta (1921-26, 115-116) per a trobar les millors imatges. Per a Martorell (1926, 53-55) el capitell era una obra d'art popular romànic del segle XI, de factura grollera, encara que a primer cop d'ull es podria identificar com a visigot. Aquesta factura tosca l'atribueix a la necessitat de decorar els capitells (a voltes la única part decorada d'un edifici religiós) i, en no tenir un bon escultor a prop, es feia de manera més matussera.

A partir d'aquest moment va restar mig oblidat i pocs han estat els historiadors de l'art que hi ha parat atenció. Barral, en la seva obra sobre l'art preromànic a Catalunya (1981, 177, núm. 268) cita el capitell i columna esculpits com "de feble relleu" i el situa cronològicament a principis del segle XI. Rueda, en una entrada específica pel capitell a l'obra col·lectiva *Catalunya Romànica* (1992, 143-144), el qualifica, com Barral, de "relleu escassament destacat", descrivint-lo com una obra "molt mediocre" i "completament desnaturalitzada del prototipus corinti". Rueda situa el capitell com una obra del tercer o quart decenni del segle X, aprofitat de l'església preromànica i anomena com a paral·lels el de la porta de San Millán de la Cogolla, a Logroño, i el de Santa Eulàlia, a Toledo, ambdós d'època preromànica. Ripoll, en la guia del jaciment, apunta vers un element procedent de l'església del segle IX reutilitzada en la del segle X (1977, 37, 67). En definitiva, les propostes de datació se situen entre el segle IX i els inicis del segle X. A l'hora de proposar una datació al capitell de Sant Miquel d'Olèrdola hem valorat la concepció, decoració i cronologia dels edificis eclesials, l'estudi de la peça i la seva ubicació actual, i els paral·lels iconogràfics, estilístics i tècnics, tasca complexa per un moment en que, com hem assenyalat, l'escultura és escassa.

La peça hauria format part del programa decoratiu de l'església preromànica, que és consagrada el 935. Quan l'edifici és reemplaçat per l'obra romànica el capitell, potser ja quelcom malmès, seria reutilitzat a la nova església, tal com passa amb algunes impostes, o altres elements que trobem embeguts en l'obra romànica. Malgrat desconèixer la causa de la curta durada de l'edifici preromànic, no es pot descartar una destrucció violenta per part d'una de les ràtzies musulmanes que assolaren aquestes terres a finals del segle X.

La construcció del temple preromànic cal emmarcar-la en un moment clau de l'expansió vers el sud del comtat de Barcelona i amb una clara intenció de construir un edifici "monumental", voluntat que queda reflectida en l'acta de dotació¹⁶, en la que havia de ser la ciutat

principal del sud de la marca. La casa comtal no escaimà esforços: un parament de grans carreus perfectament escairats, una decoració simple però efectiva a les impostes, columna monolítica (sols en coneixem una però podria haver-n'hi més) i aprofitament d'elements antics. En aquest marc encaixa la columna monolítica amb capitell. L'església romànica del segle XI i la remunta de principis del segle XII es caracteritzen per la total absència d'elements decoratius i un parament d'obra irregular en el primer cas.

Quant al capitell i columna, la tipologia de la talla escultòrica encaixa perfectament amb la descripció que en fan Camps i Mancho (1999, 217) per a les obres preromàniques, posant com exemple tres peces (cancell de Sant Feliu de Diana¹⁷ i dos relleus de la ciutat de Girona). En destaquen el treball a bisell i el repertori limitat a motius vegetals i geomètrics com palmetes o entrellaçats. No podem oblidar, però, que la datació de moltes peces escultòriques preromàniques i romàniques és sovint imprecisa, la qual cosa dificulta la cerca d'elements comparatius. De la mateixa manera, cal tenir en compte que ens movem en un marc cronològic no molt ampli (segles X i XI), amb una escassa presència d'elements decoratius esculpits a l'església i probablement de pocs escultors i de tècnica limitada.

290

CONSIDERACIONS ENTORN DE LA UBICACIÓ ORIGINAL

Diverses dades posen en dubte que es tracti d'una peça que es troba en la seva posició original. La primera vindria condicionada per la cronologia que proposem, anterior a l'edifici romànic on s'ubica. Una altra la trobaríem en la seva disposició "forçada" en l'emplaçament actual, desplaçat respecte el cos central de la finestra. Tampoc coincideixen quan a forma i mesures (altrament, en l'art romànic, la solució de pas entre la llinda i el capitell és distinta, amb una peça prismàtica). La base de la columna està repicada probablement per encaixar-la a la nova posició, no té un acabament polit ni ben treballat ni cap tipus de basament. Finalment, en la posició actual del capitell, les

que creiem cares principals –actuals nord i sud¹⁸ es troben en posició secundària i són poc visibles.

Acceptat que el capitell es troba en una posició secundària, només entrar en el terreny de la hipòtesi ens permet una aproximació a la seva ubicació original. Si acceptem la cronologia de mitjans del segle X, el capitell hem de situar-lo a l'edifici preromànic. Dins aquest edifici podem enumerar diverses possibilitats: peu d'altar¹⁹, element decoratiu situat a la zona de l'altar major que, junt a una altra peça similar, flanquejaria l'arc triomfal. Podria igualment haver estat situat en una finestra geminada de l'edifici o en un hipotètic campanar²⁰. Dins l'edifici preromànic aquesta peça estaria acompanyada d'altres peces, dins un programa decoratiu que se'ns escapa. Contràriament, el primer edifici romànic –i també el segon– destaca per la seva nuesa decorativa, característic de la primera etapa del romànic a la qual pertanyen el temple de Sant Miquel d'Olèrdola, sobretot trencada només pel capitell i columna reutilitzat.

CONSIDERACIONS FINALS

La columna monolítica amb capitell situada a la finestra geminada que presideix la façana de ponent de l'església romànica de Sant Miquel d'Olèrdola és, al nostre parer, un element que formava part del programa decoratiu de l'església preromànica i que caldria datar entorn el segon quart del segle X. Aquest edifici, del que sols es conserva una absidiola i que va estar en funcionament durant bona part del segle X, presentava una ornamentació de la qual només coneixem alguns elements, decoració inexistente en els dos edificis romànics que el succeïren. L'edifici (de grans carreus ben escairats) respon a l'impuls constructiu i a la monumentalització de la *civitas Olerdola* engegada pel comte de Barcelona Sunyer entre el 911 i el 937. La peça està clarament aprofitada dins l'edifici romànic d'inicis del segle XI, ja que la base està retallada i no encaixa amb la llinda que suporta.

Estilísticament, el capitell no desentona dins la cronologia proposada, com hem vist amb alguns dels paral·lels esmentats en el text, utilitzant un repertori de motius decoratius procedent d'una àmplia tradició

17.- Respecte el cancell de Sant Feliu de Diana, Barral (1981, 119, Fig. 274) creu que podria ser anterior, del segle VII, ja que no està clara l'existència de cancells en les esglésies preromàniques, però posa dos exemples de cancells (segles IX - X): un a Itàlia (Malles, San Bernadetto, al Museu de Bolzano) i un altre a Suïssa (Schanis).

18.- Les cares nord i sud són les que presenten un treball més ben definit (estel de dotze puntes i combinació de rombes i cordes verticals), la cara nord està coronada per un doble cordó que la diferencia de la resta. En la posició original, les cares nord o sud serien les més visibles, mentre que les cares est i oest –amb els cubs prismàtics centrals– tindrien una posició lateral.

19.- A l'església de San Vicenç de Malla (Osona) es troba un tenant d'altar conformat per una peça monolítica completa de 75 cm d'altura, amb base, fust i capitell un rebaix a la part superior per a les relíquies (*theca*), datat a mitjans segle XI (Vigué 1986a, 310). La peça d'Olèrdola, és més alta i li manca la base, sembla poc adient pera sostenir ella sola una ara d'altar, així que podria formar conjunt amb una altra peça o tres més (grup de dos o quatre tenants).

20.- En l'art romànic asturià hi ha nombrosos exemples d'aquests capitells que actuen com a mainell, com el de San Adriano de Tuñón (Arias 1999 237), Santa Cruz de Montes o a l'església aragonesa de Larrede.

anterior i que en part seran recollits pel romànic. Cal ressaltar-ne, a més de l'ús de la corda o soga, la utilització de la tècnica del bisell en els trenats que es troben als angles sota les falses volutes. En general, podríem concloure que la tècnica escultòrica és poc acurada.

Els per ara únicament indicis de l'existència d'edifici religiós (?) tardoantic ens obliguen a ser prudents i a no descartar completament una atribució més antiga per la peça, que, com hem vist, compte amb alguns paral·lels tant tipològics com decoratius dins el món visigot, elements que comptem altrament amb una dilatada i continuada pervivència.

La situació funcional o decorativa del capitell i columna dins el temple preromànic és complex de determinar, tot i que es poden apuntar algunes hipòtesis, com la de peu d'altar, mainell de finestra o element situat a l'arc triomfal de l'absis principal.

BIBLIOGRAFIA

- ADELL, J.A. 1992, Sant Miquel d'Olèrdola, *Catalunya Romànica XIX: El Penedès. L'Anoia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 133-147.
- AINÉ RUART, A., MARTÍ SANTANACH, À. 1991, Capítells dels claustres romànics de Sant Esteve de Banyoles, *Catalunya Romànica V: El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 398-400.
- ANÒNIM 1921-1926, Memòria de la secció històrico-arqueològica de l'IEC donant compte dels treballs fets durant l'any 1926, *Anuari Institut Estudis Catalans VII*, Barcelona.
- ARBEITER, A., NOACK-HALEY, S. 1999, *Hispania Antiqua. Christliche Denkmäler des frühen Mittelalters*, Mainz, Deutsches Archäologisches Institut Madrid. Verlag Philipp von Zabern.
- ARIAS, L. 1999, *Prerománico asturiano. El arte de la Monarquía asturiana*, Gijón, Ed. Trea.
- BARGALLÓ, E. 1987, Sant Feliu de Vilac, *Catalunya Romànica XIII: Solsonès, Vall d'Aran*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 435-439.
- BARRAL, X. 1981, *L'art pre-romànic a Catalunya s. IX-X*, Barcelona, Ed. 62.
- BARRAL, X. 1994, El romànic en l'àmbit català, *Catalunya Romànica I: Introducció*, MNAC, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 71-110.
- BARRAL, X. 2002, La alta edad Media. De la antigüedad tardía al año mil, Colonia, Ed. Taschen.
- BARROSO CABRERA, R., MORÍN DE PABLOS, J. 1993, *El árbol de la vida. Un estudio de iconografía visigoda: San Pedro de la Nave y Quintanilla de las Viñas*, Madrid.
- BELLÈS, J. 1992, Acta de consagració de Sant Miquel i Sant Pere del castell d'Olèrdola, *Catalunya Romànica XIX: El Penedès. L'Anoia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 141.
- CAMPS, J. 1986, Porta de Torredenegó, *Catalunya Romànica XXII: Museu Episcopal de Vic, Museu Diocesà i Comarcal de Solsona*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 326-328.
- CAMPS, J. 1987a, Sant Lleir de Casavella. Elements decoratius, *Catalunya Romànica XIII: Solsonès, Vall d'Aran*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 101-102.
- CAMPS, J. 1987b, Sant Climent de Castelltort. Elements decoratius, *Catalunya Romànica XIII: Solsonès, Vall d'Aran*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 111.
- CAMPS, J. 1987c, Sant Pere de Llobera. Elements decoratius, *Catalunya Romànica XIII: Solsonès, Vall d'Aran*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 156-157.
- CAMPS, J. 1988, Relleu 2, *Catalunya Romànica XXIII: Museu d'Art de Girona, Tresor de la Catedral de Girona, Museu Diocesà d'Urgell, Museu Frederic Marès*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Ed. 62, 53-54.
- CAMPS, J., MANCHO, C. 1999, L'escultura a Catalunya als segles IX i X, *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX-X)*, Catàleg de l'exposició, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 215-218.
- CARBONELL, E. 1981, *L'ornamentació en la pintura romànica catalana*, Barcelona, Artestudio Edicions, Col·lecció de materials núm. 2.
- FONT I RIUS, J.M. (ed.) 1983, *Cartas de población y franquicia de Catalunya. II, Estudio y apéndice al vol. I*, Madrid-Barcelona, C.S.I.C.
- GALLART, J. 1997, Sant Julià del Llor. Elements decoratius, *Catalunya Romànica XXIV: Tortosa i Terres de l'Ebre*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 474-475.
- GIRÁLDEZ, P., VENDRELL, M., CALABUIG, C. 2005, *Església d'Olèrdola. Materials de construcció. Danys i suggeriments d'intervenció*, Informe, Patrimoni-UB-Recerca aplicada al Patrimoni Històric, Universitat de Barcelona, Desembre 2005. [Treball inèdit].
- GÓMEZ BOLEA, A. 2007, *Informe sobre l'estat i efecte del capitell monolític de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola*. [Treball inèdit].
- GÓMEZ MORENO, M. 1919, *Iglesias mozárabes. Arte Español de los siglos IX al XI*, Madrid, Centro de Estudios Históricos.
- GONZÁLEZ PRATS, A. 1989, Dos bronzes fenicios de la colección Candela: Aportación al conocimiento de la orfebrería orientalizante de la Península Ibérica, in M.E. Aubet (coord.), *Tartessos. Arqueología protohistórica del Bajo Guadalquivir*, Sabadell, 411-430.
- GRANELL, E., RAMON, A. 2006, *Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica*, Barcelona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
- JUNYENT, E. 1983, *L'arquitectura religiosa abans del romànic*, Barcelona, Ed. Curial i publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- JUNYENT, F., MAZCUÑÁN, A. 1986a, Santa Maria del Grau. Elements decoratius. Pica, *Catalunya Romànica XI: L'Empordà II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 246.

- JUNYENT, F., MAZCUÑÁN, A. 1986b**, Sant Martí de Mura. Altar, *Catalunya Romànica XI: L'Empordà II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 326-328.
- JUNYENT, F., MAZCUÑÁN, A. 1987a**, Santa Maria d'Arties, *Catalunya Romànica XIII: Solsonès, Vall d'Aran*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 395-397.
- JUNYENT, F., MAZCUÑÁN, A. 1987b**, Sant Laurenç del Mont. Pica, *Catalunya Romànica XIII: Solsonès, Vall d'Aran*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 444-445.
- JUNYENT, F., MAZCUÑÁN, A. 1992**, Santa Maria de la Tossa de Montbui. Pica, *Catalunya Romànica XIX: El Penedès. L'Anoia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 511.
- MARTORELL, J. 1926**, La conservació de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola, *Quaderns Mensuals d'Acció III* març, Vilafranca del Penedès, 20-23.
- MORO GARCÍA, A.A. 1991a**, Sant Pere de Rubí, *Catalunya Romànica XVIII: Vallès Occidental, Vallès Oriental*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 144-146.
- MORO GARCÍA, A.A. 1991b**, Santa Maria (Terrassa), *Catalunya Romànica XVIII: Vallès Occidental, Vallès Oriental*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 235-241.
- MUNDÓ, A.M. 1991**, Santa Maria del Camí. La Garriga, *Catalunya Romànica XVIII: Vallès Occidental, Vallès Oriental*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 358.
- MUNTANER, I.M. 1995**, *El terme d'Olèrdola en el segle X. Segons el document de dotació de l'església de Sant Miquel*, Vilanova i la Geltrú, Institut d'Estudis Penedesencs vol. 91, Estudis i Documents VIII.
- PAGÈS i PARETAS, M. 1983**, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica XXXII.
- PAGÈS i PARETAS, M. 1985**, Sant Llorenç prop Bagà. Muntants, *Catalunya Romànica XII*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 298.
- PALOL, P. 1994**, Els precedents de l'art romànic a Catalunya, *Catalunya Romànica I: Introducció General*, MNAC, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 59-69.
- PALOL, P. (dir.) 1999**, *Del Romà al Romànic. Història, Art i Cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*, Barcelona, Catalunya Romànica, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62.
- PONSICH, P. 1995**, Vernet. Columna, *Catalunya Romànica VII: Cerdanya, Conflent*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 530-531.
- PUIG I CADAVALCH, J. 1921-26**, El capitell de Sant Miquel d'Olèrdola, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans VII*, Barcelona, 115-116.
- PUIG I CADAVALCH, J., FALGUERA, A. DE, GODAY, J. 1909-1918**, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Barcelona, I.E.C. (reprint. Barcelona, 1983).
- RIPOLL, E. 1977**, *Olèrdola. Historia de la ciutat i guia del Conjunt Monumental i Museu Monogràfic*, Barcelona.
- RUEDA, F.J. 1992**, Capitell de Sant Miquel, *Catalunya Romànica XIX: El Penedès. L'Anoia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 143-144.
- UROZ RODRÍGUEZ, H. 2006**, *El programa iconogràfic de la "Tumba del Orfebre de Cabezo Lucero (Guardamar del Segura, Alicante)*, Murcia, Monografías del Museo de Arte Ibérico de El Cigarralero 3.
- VIGUÉ, J. 1986a**, Sant Vicenç de Malla. Tenant, *Catalunya Romànica III: Osona II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 310.
- VIGUÉ, J. 1986b**, La catedral de Vic. Capitells, *Catalunya Romànica III: Osona II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 714-715.
- VIGUÉ, J. 1985**, Sant Esteva de Bagà. Pica, *Catalunya Romànica XII: Berguedà*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 119-120.
- VIGUÉ, J. 1990**, Sant Domènec de Peralada. Claustre, *Catalunya Romànica IX, Empordà II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-Ed. 62, 618.